

TOTEM

Tidsskrift ved Afdeling for Religionsvidenskab
og Arabisk- og Islamstudier, Aarhus Universitet
Nummer 28, forår 2012

© Tidsskriftet og forfatterne, 2012

Fri Opgave på Kandidat

Fra teoretisk begreb til empiriske data
– en teoretisk undersøgelse af religion i Danmark

Af stud. mag ved Afdeling for Religionsvidenskab og Arabisk- og
Islamstudier
Lea Nissen

Indhold

1.	Indledning.....	3
2.	Teoretisk ramme – individualisering af religion.....	4
2.1	Selvet	4
2.2	Individet og fællesskabet.....	6
2.3	Religion.....	7
2.4	Teoretisk definition.....	8
3.	Metodisk ramme– fra teoretisk begreb til målbare empiriske indikatorer	9
3.1	Operationalisering	10
3.2	Forskningskriterier.....	11
3.3	Forskningsdesign	12
3.4	Valg af enheder.....	16
4.	Dataindsamling.....	17
4.1	Tilrettelæggelse og gennemførelse af interview	19
4.2	Interviewguide	20
4.3	Opsamling på interviews og analysestrategier	22
4.4	Fejlkilder	23
5.	Konklusion	24
6.	Litteraturliste	25
7.	Pensumliste.....	25

1. Indledning

Der er sket omkalfatrende ændringer i samfundet gennem de sidste 50 år; øget forbrugerkultur, øget social og geografisk mobilitet, nye familiemønstre som følge af kvindernes indtog på arbejdsmarkedet, større geografisk spredning mellem hjem, arbejde og indkøb samt massemedierne og teknologiens stigende indflydelse. Til sammen har dette betydet, at mennesket har indtaget en anden position i samfundet end tidligere, og dermed en ændret opfattelse af, hvad det vil sige at være menneske. Ligeledes har ændringerne haft betydning for både fællesskabet og dets rolle i samfundet som helhed og ultimativt religionen i en ny forbruger- og globaliseringstidsalder. De fleste sociologer er endvidere enige om, at vores tidsalder er karakteriseret af øget globalisering og intensiveret individualisering (Giddens 1991; Beck 2001; Bauman 2001).

Den forhåndenværende opgaves antagelse er, at religionen bliver direkte påvirket af samfundets generelle tendenser. Det gælder både religiøse traditioner, -institutioner, -autoriteter og individets religion. Ambitionen er således at kunne afdække, hvorvidt de generelle tendenser afspejles i den empiriske verden. For klarhedens skyld vil jeg forfølge forskningsspørgsmålet: *Hvordan har senmodernitetens fokus på individualisering og autenticitet påvirket og udfordret religiøse traditioner og autoriteter i Danmark?*

Den forhåndenværende opgave er en teoretisk metodisk opgave, der vil forsøge at klarlægge og diskutere processen fra problemstilling og teoretisk begreb til forskningsdesign og empiriske faktorer i en religionsvidenskabelig undersøgelse. Grundlaget for opgaven vil være ovenstående problemstilling og forskningsspørgsmål. Endvidere har opgaven en ambition om at vække en metodisk bevidsthed i tilrettelæggelsen af øvrige religionsvidenskabelige undersøgelser.

Opgaven er overordnet set opdelt i tre dele, hvoraf fokus vil ligge på anden og tredje del. Det første afsnit vil skitsere den teoretiske baggrund for problemstillingen, hvormed fundamentet for undersøgelsen lægges. Næste afsnit vil være en gennemgang og udarbejdelse af de forskningsstrategiske elementer, der er fundamentale for at kunne udføre en anvendelig og pålidelig undersøgelse. Dette afsnit vil være kendetegnet ved en diskuterende stil med henblik på at kunne træffe de mest velovervejede valg i tilrettelæggelsen af undersøgelsen. Tredje afsnit vil fokusere på

den sidste del af projektfasen herunder dataindsamling, analyse og afrapporteringen af undersøgelsen resultater.

Samlet set vil forhåndenværende opgave fokusere på *processen* i undersøgelsen af ovenstående problemstilling, og der vil således være mindre fokus på resultat og konklusion. Opgaven vil stille skarpt på de kritiske punkter i tilrettelæggelsen af en undersøgelse og bidrage til øget metodisk bevidsthed i forhold til fremadrettede undersøgelser inden for dette felt.

2. Teoretisk ramme – individualisering af religion

I undersøgelsen af ovenstående problemstilling skal den teoretiske ramme først præciseres, for at der senere i processen vil kunne træffes reflekterede valg i forhold til metoden. Den nærværende opgave vil gøre brug af to primære teoretikere, der fortrinsvist har beskæftiget sig med samfundets generelle tendenser og i den forbindelse også fænomenet 'religion'; filosofen Charles Taylor og sociologen Ulrich Beck har begge betragtet samfundets generelle tendenser og religionens specifikke karakteristika i vores samtid.

I det følgende vil der stilles skarpt på de dele af Taylor og Becks teoretiske overvejelser, der kan belyse vores problemstilling omkring, hvordan senmodernitetens tendenser har påvirket de religiøse traditioner og autoriteter. Der vil blive lagt vægt på opfattelsen af selvet, forholdet mellem individet og fællesskabet samt religionens udtryk. Slutteligt vil jeg præsentere en teoretisk definition af religion i senmoderniteten, som skal fungere som udgangspunkt for den videre undersøgelse.

2.1 Selvet

Siden 1960'erne har der, ifølge Charles Taylor (2007), fundet en kulturel revolution sted i det meste af Vesten, der har medført en stigende individualisering; samfundskulturen er en helt anden end den, man kendte tidligere, hvor mennesket var bundet til et lokalt sted det meste af livet med traditionelle kønsroller og begrænsede teknologiske hjælpemidler. Den kulturelle revolution viser sig, ifølge Charles Taylor, i en ny form for individualisme forskellige fra de typer, man har kendt hidtil. Side om side med moralsk- og instrumentel individualisme opleves der i dag også en *ekspressiv* individualisme, som kendetegnes ved individets søgen efter en autentisk måde at leve og udtrykke sig på (ibid., 473). Taylor interesserer sig for den nye opfattelse af selvet,

der opstår som følge af ovenstående forandringer. Søgen efter autenticitet har været kendt gennem 1800-tallet, men har været forbeholdt eliterne, idet den jævne mand måtte fokusere på sin grundlæggende overlevelse, jf. Maslows behovspyramide. I de senere år er søgen efter autenticitet blevet et massefænomen, hvor enhver stræber mod at leve et autentisk liv, hvorfor Taylor kalder samtiden for ”the Age of Authenticity”. Enhver har hver sin måde at realisere dets menneskelighed på, og det er vigtigt at finde og udleve denne opfattelse i modsætning til at følge givne regler for, hvordan livet skal leves fra eksempelvis det omgivende samfund og tidligere generationer. Myndigheden ligger udelukkende hos individet. Der er en stigende fornemmelse af en absolut ret til at afvise og modstå etablerede normer og fremsætte egne inspirationer og mål for sig selv i livet. Taylor benævner dette ”the subjective turn” i *The Ethics of Authenticity* (1991), som en bevægelse fra konforme roller med en ydre autoritet til orientering mod selvets unikke indre følelser, som den afgørende stemme. Paul Heelas og Linda Woodhead beskæftiger sig ligeledes med dette i *The Spiritual Revolution* (2005). Hvilket udtryk religionen tager under denne ”drejning”, vender jeg tilbage til i afsnit 2.3.

Sociologen Ulrich Beck kalder ovenstående bevægelse mod selvet i ’den anden modernitet’ for ’intensiveret individualisering’. Fundamentet for udviklingen findes i det omfattende velfærdssystem, hvor en række træk ved det sociale liv har mistet legitimitet (Beck 2001, 89), som eksempelvis familien, idet velfærdssystemet tager sig af pleje af familiens ældre medlemmer. Beck påpeger endvidere globaliseringens betydning for denne udvikling. I den globale tidsalder er individet ikke længere bundet til ét geografisk sted hele livet. Telefonen og internettet gør det muligt at kommunikere øjeblikkeligt med mennesker på den anden side af jorden uden at være fysisk til stede. Beck taler om ”a transition from place monogamy to place polygamy” i overgangen fra den første til den anden modernitet (ibid., 25). Dette skaber komplekse og transnationale livshistorier for individet, som kræver kontinuerlig relatering til individet og til andre, da der vil opstå tilsyneladende uoverensstemmelser og modsætninger mellem de komplekse identitetslementer. Uoverensstemmelserne er imidlertid kun af nærmest dogmatisk karakter, og har derfor enten mindre eller slet ingen betydning for individet, der lever i denne sammenhæng. Som det vil fremgå nedenfor i afsnit 2.3, er det væsentligste, at det *fungerer* for individet, og ikke om det giver mening for andre. Den anden side af globaliseringens indflydelse, som også Taylor har påpeget dog i en anden betydning, er aftraditionalisering. Tradition spiller

kun en rolle som følge af et valg og en oplevelse hos individet, hvilket betyder, at traditionen ikke har mindre betydning men derimod en ny betydning hos det komplekse sammensatte individet (ibid., 26).

2.2 Individet og fællesskabet

Med dette skifte i betydningen af respekterede etablerede normer ændres også opfattelsen af det sociale rum, som giver mulighed for at vise og udtrykke individuel stil og tanker. Det sociale rum får således en særlig betydning, idet det kommer til at udgøre et rum mellem ensomhed og fællesskab, hvor betydningen af individuelle handlinger, individuelle visuelle udtryk osv. skabes. Der er tale om en gensidig fremvisning af individuelle ideer, idet det er afgørende, at der er andre til at *modtage* de udtryk, som individet udsender gennem eksempelvis en ekstravagant hat. Modtageren er således også med til at give udtrykket mening (Taylor 2007, 481).

Ulrich Beck betegner ændringen i forholdet mellem samfund og individ som et udtryk for en strukturel forandring i samfundet. Individualiseringen bliver den grundlæggende struktur i samfundet (Beck 2001), og har dermed også indflydelse på en række etablerede sociale institutioner som familie, klasse osv. Som følge af individualiseringen og globaliseringen er det nødvendigt at definere de sociale institutioner på ny. Individet frigøres fra traditioner og normer; sociale klasser forsvinder, traditioner, der er knyttet til kønnet løsnes, og nye fleksible arbejdsformer opstår. Eksempelvis kan familien udgøres af meget forskellige forhold. Der er ikke nødvendigvis tale om ”kernefamilien” med biologisk mor og far som under den første modernitet. Skilsmisse og nye ægteskaber gør, at kernefamilien smuldrer, og familien består således af frivillige forhold, som er baseret på subjektive perspektiver og beslutninger, der kan forandres over tid (ibid., 204). Forståelsen og den uskrevne definition af familien skal genskives, hvorfor der ifølge Beck er tale om såkaldte *Zombie Categories*, dvs. et begreb, der dækker over at disse grundlæggende sociale institutioner, får en anden betydning i den anden modernitet, og dermed er ”levende døde kategorier”. Kategorierne bruges således stadig, men det substantielle indhold findes ikke mere. Beck taler på den måde om, at der på samme tid finder både en ”disembedding” (afkobling fra traditioner) og en ”re-embedding” (genetablering) sted. De døde kategorier lever stadig, men har et andet indhold. Eksempelvis er begrebet om social klasse ikke dækkende i den anden modernitet, da alle ideelt set har alle muligheder for at mobilisere sig socialt, og at der er tale om større grad af bevægelse

ind og ud af fattigdom i den anden modernitet. I stedet gør Beck brug af begrebet ”kollektiv livssituation” som beskrivende for individets sociale position (ibid., 207). Individet er således ansvarlig for egen identitet, produktion af meningsfuld autobiografi samt at organisere denne i forhold til andre individer (ibid., 203).

2.3 Religion

Ovenstående teoretiske betragtninger over fællesskabets ændrede karakter gør sig også gældende for religionens plads i den senmoderne verden. I ”the Age of Authenticity” kan der gennem det individuelle udtryk skabes såkaldte *sande* fællesskaber, som baserer sig på fælles ideer og interesser. Fællesskabet er imidlertid ikke kun handlinger men mere en kraftfuld følelse af samhørighed, der bevæger gruppen som en enhed. Denne forening etablerer forbindelse til noget større, en højere verden eller en kraft. Heri har Taylor en reference til Emilé Durkheims begreb om ”effervescence” som drivkraften bag samfundet og det hellige; i en fælles kraftfuld følelse eller oplevelse bindes individerne sammen. Taylor (2007, 516) rejser spørgsmålet om, hvorvidt et stærkt fællesskab vil tiltrække individer i senmoderniteten. Med det er der et interessant, nærmest modsætningsfyldt, forhold mellem de individuelle tendenser i samfund og fællesskaber som resultat af individualismen. Ifølge sociologen Zygmunt Bauman er moderne fællesskaber kun interessante og relevante for individet, så længe der er overensstemmelse mellem fællesskabets værdier og individets ”autentiske” ideer og tanker (2001, 67). Med betegnelsen af disse *æstetiske fællesskaber* trækker Bauman på Kants beskrivelse af det æstetiske i ”Dømmekraftens kritik” fra 1790, hvori æstetikken udelukkende baserer sig på den subjektive, og ikke den objektive, oplevelse og erkendelse. Det samme gør sig gældende for fællesskabet, idet det udelukkende kan basere sig på et subjektivt fundament (ibid., 68). De æstetiske fællesskaber er flygtige og let opløselige, og de etableres og forsvinder lige let: ”Uanset hvilke bånd der knyttes i løbet af det æstetiske fællesskabs eksplosivt korte livstid, er de ikke for alvor bindende.” (ibid., 74). I det øjeblik at individerne ikke længere får opfyldt deres behov for identitetsmæssig udvikling, kan de frit og uforpligtende fravælge ét fællesskab og søge mod andre. Fællesskabets grundlæggelse og nedbrydelse baseres udelukkende på de valg, som træffes af individet. Meget paradoksalt bliver individualismen, som følge af ovenstående, udgangspunktet for fællesskabet i ”the Age of Authenticity”. Den individuelle selv-orientering gør, at individet vender sig mod fællesskabet.

Som følge af ovenstående nedbrydes grænserne mellem de forskellige religioner, idet sammensætningsmulighederne i selvkonstruerede religioner er nærmest uendelige. Det er muligt at være erklæret kristen og samtidig tro på reinkarnation. Som nævnt ovenfor er det primære, at religionen ”fungerer” i pragmatisk kontekst og ikke, om det giver mening i en saglig videnskabelig kontekst. Der er dermed ikke noget strengt nødvendigt bånd mellem religiøs identitet, etablerede teologiske udsagn og religiøs praksis (Taylor 2007, 514), jf. Grace Davie’s tese om ”believing without belonging”. Becks generelle begreb om de levende døde kategorier illustrerer også denne udvaskning af grænserne inden for religionen, idet det globale samfunds mange muligheder gør, at der optræder flere grænser end tidligere, hvorfor tydeligheden af grænserne forsvinder. En anden side af individualiseringen er en modvilje mod at blive pålagt den ene eller anden etikette. I vores klarlægning af religion kan det være særdeles relevant at overveje, hvorvidt det er plausibelt at tale om religion som en zombiekategori. Er det muligt at placere unge mennesker i en afgrænset kategori, som eksempelvis ’kristen’ må siges at være, i en tid hvor grænserne for eksempelvis religiøst medlemskab og religiøse institutioner udviskes? I tilrettelæggelsen af undersøgelsen nedenfor vil problematikken af dette fremgå i forhold til at kunne udsige noget meningsfyldt om de objekter, der undersøges.

I forsøget på at indfange tidens begreb om gud præsenterer Paul Heelas i *The New Age Movement* (1996) interessante indsigter. Gud betragtes som en altomfattende kraft, et ’Higher Self’, der er ophav til alt, der omfatter det indre liv som fx kærlighed, magt og vitalitet (ibid., 28). Vigtigst af alt er, at denne gud ikke er en transcendent gud, der findes uden for verden, som i klassisk kristen forstand, men derimod en kraft, der findes inde i mennesket. Ethvert individ har således sin egen relation til ”gud”. Opfattelsen og begrebet om gud får derfor et subjektivt udtryk, ligesom de øvrige tendenser i senmoderniteten.

Således er den teoretiske ramme for den videre opgave blevet skitseret, hvoraf det tydeligt fremgår, at et individuelt perspektiv er det toneangivende i autenticitetens tidsalder. Der vil derfor formentlig være en væsentlig udfordring i at sammenfatte religionen under en række fællesnævner i den empiriske undersøgelse af fænomenet.

2.4 Teoretisk definition

Efter at have skitseret den teoretiske ramme for problemstillingen er det nu nødvendigt at klargøre og definere det teoretiske begreb, som skal undersøges senere hen.

Begrebsafklaringen tjener til at forholde vores definition til andre definitioner inden for området og dermed at klargøre begrebet for både egen og andres forskning. På sigt forbedrer dette mulighederne for tydelig videnskabelig diskussion af undersøgelsen med fokus på begrebet frem for indholdet af begrebet (Bøgh Andersen et al. 2010, 50).

Med udgangspunkt i ovenstående teoretiske afsnit vil den samlede betegnelse for det teoretiske begreb i det følgende være *individualiseret religion*. Som det fremgår af det ovenstående, er kun ganske få samlede egenskaber, hvor jeg mener at have greb om det væsentligste med denne betegnelse. Den teoretiske definition på individualiseret religion vil således være:

En individuel sammensat religion med et diffust begreb om "gud" og samtidig en oplevelse af at have en direkte forbindelse til "gud", dvs. uden formidler samt løs eller ingen tilknytning til religiøse fællesskaber.

Hvorvidt dette kan betragtes som en fyldestgørende definition på det begreb, som nærværende opgave vil forsøge at undersøge, kan diskuteres. Dog fremgår det tydeligt af den teoretiske ramme, og dermed af samtidens generelle tendenser, at det er svært at indkredse og begrænse individualiseret religion til en entydig størrelse. Som det teoretiske begreb illustrerer, er der tale om en særdeles individuel og subjektiv form for religion, som har flere forskelligheder end ligheder mellem individer. Således mener jeg at have indfanget nogle af de centrale karakteristika for individualiseret religion, hvorfor denne vil være udgangspunktet for den videre undersøgelse.

Med den teoretiske definition på plads kan vi således vende os mod det videre arbejde i en konkret undersøgelse af begrebet om individualiseret religion.

3. Metodisk ramme – fra teoretisk begreb til målbare empiriske indikatorer

Efter at have præciseret den teoretiske definition af individualiseret religion er det nu nødvendigt at omsætte det teoretiske begreb til faktiske målbare empiriske indikatorer; der er således tale om en *operationalisering* af det teoretiske begreb. En god operationalisering er med til at sikre høj målingsvaliditet i en undersøgelse, dvs. at der er sammenhæng mellem de teoretiske definitioner af problemets hovedbegreber og de spørgsmål, der stilles i undersøgelsen (Bøgh Andersen et al. 2010, 285), og at der således bliver målt dét, der er intentionen med undersøgelsen. Dette afsnit vil endvidere indeholde en præsentation af kriterier for videnskabelig forskning samt en

vigtig og omfattende diskussion af overvejelserne omkring undersøgelsens forskningsdesign. Afsnittet vil afsluttes med grundlæggende overvejelser i forhold til hvilke og hvor mange respondenter, der skal inddrages i undersøgelsen.

3.1 Operationalisering

Teoretiske begreber har sjældent et entydigt indhold men i stedet komplekse mangefacetterede betydninger, hvorfor der i operationaliseringen og den senere udformning af spørgsmål vil gøres brug af *indeks*. Med indeks bliver det muligt at afdække alle sider af det teoretiske begreb.

Man kan tale om to typer indeks; *refleksivt* og *formativt* indeks (ibid., 400). I vores tilfælde vil jeg gøre brug af sidstnævnte. Med et formativt indeks bliver det muligt at måle komplekse og sammensatte begreber, som det er tilfældet med individualiseret religion. Det er derfor vigtigt at udvælge indikatorer, der nøje måler en række forskellige egenskaber ved det teoretiske begreb. Det refleksive indeks anvendes derimod til at måle umiddelbare *effekter* af et teoretisk begreb som eksempelvis religiøst engagement. Hér gælder det om at udvælge en række indikatorer, som alle peger på det samme teoretiske begreb; jo mere entydigt jo bedre (ibid., 401). Med en nøjagtig operationel definition vil det blive muligt at udpege eksempler på individualiseret religion i den empiriske verden ud fra den teoretiske definition, som vi har lagt os fast på. Der er en række krav til den operationelle definition, som skal opfyldes. Definitionen skal være:

- Udtømmende, dvs. alle enheder skal kunne placeres.
- Entydig/gensidigt udelukkende, dvs. alle enheder skal kun kunne placeres ét sted.
- Frugtbar i forhold til undersøgelsens problemstilling.

I nedenstående figur er sammenhængen mellem det teoretiske begreb og de empiriske indikatorer illustreret:

Teoretisk definition	Operationel definition I
Individuel sammensat religion	<ul style="list-style-type: none"> • Indeholder elementer fra forskellige religioner • Ingen begrænsninger i mulige sammensætninger

Gudsbegreb	<ul style="list-style-type: none"> • Gud er en højere kraft eller sandhed uden for mennesket • Gud er en iboende evig sandhed i mennesket
Forbindelse med ”gud”	<ul style="list-style-type: none"> • Åndelig eller følelsesmæssig kontakt til gud • Kontakt til gud efter behov
Løs eller ingen tilknytning til religiøse fællesskaber	<ul style="list-style-type: none"> • Deltagelse i ”gudstjeneste”¹ efter behov • Uregelmæssig kontakt til religiøse fællesskaber • Tilknytning til forskellige religiøse fællesskaber

Således har vi konkretiseret, hvad der i denne sammenhæng menes med ’individualiseret religion’, og dermed er begrebet blevet omsat til målbare indikatorer, som vi kan registrere i den empiriske verden.

3.2 Forskningskriterier

Inden der tages en beslutning om, hvordan ’individualiseret religion’ skal undersøges, er det væsentligt at holde en række grundlæggende forhold for øje, der skal sikre, at undersøgelsen yder et væsentligt videnskabeligt bidrag til den eksisterende religionsvidenskabelige litteratur.

Den gode måling skal opfylde en række standarder, som også kaldes *forskningskriterier*. Kriterierne sikrer gyldighed, præcision og generaliserbarhed i videnskabelige undersøgelser. De 4 forskningskriterier (ibid., 97) er:

- *Gentagelighed*, som sikrer at resultaterne er frembragt på systematisk vis og under anvendelse af anerkendte og velbegrundede videnskabelige metoder. Dette er et centralt kriterium for forskning, som gennem eksplicitte metoder gør andre i stand til at stole på undersøgelsens resultater.
- *Målingsvaliditet* sikrer, at der er overensstemmelse mellem den teoretiske og den operationelle definition og dermed, at der måles på dét, man ønsker at måle.
- *Reliabilitet* er udtryk for, at målet for begrebet er stabilt, dvs. at der er konsistens i målingen, og at der dermed kan udelukkes tilfældige fejl i undersøgelsen.

¹ Med ”gudstjeneste” menes der religiøse sammenkomster, som ikke nødvendigvis underlægger sig denne kristne betegnelse.

- *Generaliserbarhed* gør det muligt at drage slutninger fra noget undersøgt til noget ikke-undersøgt og dermed at drage konklusioner fra det specifikke (repræsentativ stikprøve) til det generelle (hele populationen) på et gyldigt grundlag.

I vores tilfælde, hvor ambitionen er at undersøge et relativt ubeskrevet felt, er det afgørende, at de to første forskningskriterier - gentagelighed og validiteten af målingen - prioriteres højt. På den måde vil undersøgelsen stå stærkt i den religionsvidenskabelige verden, og vil dermed kunne udgøre et fundament for den videre forskning af religion i dagens Danmark. Idet der i denne undersøgelse er tale om en generel antagelse af, at samfundets tendenser afspejles i religionen i Danmark, vil generaliseringspotentiallet også vægtes højt.

Gentageligheden sikres ved, at forskeren argumenterer grundigt for hvert metodisk greb, der gøres, samt at disse ekspliciteres i forskningsrapporten. Til sammenligning er den forhåndenværende opgave et eksempel på en tydeliggørelse af alle skridt fra teori og problemstilling til operationalisering, dataindsamling samt afrapportering, perspektivering og refleksioner over de gennemførte beslutninger. Ved at tydeliggøre de refleksioner, der er gjort over undersøgelsen, bliver det muligt for andre forskere at afprøve undersøgelsens resultater og dermed eliminere muligheden for, at der er manipuleret med resultaterne.

På samme måde som gentageligheden spiller validiteten en stor rolle i vores undersøgelse. Gennem solide argumentationer over sammenhængen mellem den teoretiske definition og den operationelle definition sikrer forskeren, at de undersøgte variabler er underbyggede indikatorer på det teoretiske begreb. I vores tilfælde er den teoretiske definition af individualiseret religion jf. afsnit 2.4 konkretiseret i en række empiriske indikatorer (afsnit 3.1), som er målbare gennem både interviews og surveys.

Med ovenstående transformering af teori til empiriske forhold og udpegning af de kriterier, som der vil blive lagt vægt på i vores undersøgelse, kan vi nu konkretisere udformningen af vores undersøgelse.

3.3 Forskningsdesign

Med de ovenstående teoretiske og operationelle overvejelser er det nu tid til at overveje, hvilken form undersøgelsen skal tage, dvs., at vi skal udvælge den forskningsstrategi, der skal udgøre det metodiske fundament for vores undersøgelse. Dette betyder en afvejning af fordele og ulemper, idet der hverken findes en ”perfekt” eller ”forkert” forskningsstrategi. I det følgende vil jeg klargøre implikationerne af de

forskningsstrategiske valg i forhold til vores specifikke fænomen samt argumentere for det valg af metode, som nærværende opgave træffer.

I *forskningsstrategien* kan der fundamentalt set skelnes mellem kvantitativ strategi og kvalitativ strategi, som det er anskueliggjort nedenfor (Bryman 2004, 20):

Kvantitativ

- Deduktiv tilgang: teorier *testes*
- Naturvidenskabelige principper, hvor fænomener *forklares*
- Sociale fænomener er objektive data

Kvalitativ

- Induktiv tilgang: teorier *genereres*
- Hermeneutiske principper, hvor fænomener *fortolkes*
- Sociale fænomener er subjektive konstruktioner

Den kvantitative tilgang tager udgangspunkt i eksisterende teori, som den søger at teste i den empiriske verden. Med surveys blandt større populationer bliver det muligt at indsamle store mængder data og spore generelle tendenser på gruppeniveau. Data kan tælles og måles på entydige parametre og opsummeres i eksempelvis procenter, andele og gennemsnit. Den kvantitative tilgang bygger på naturvidenskabelige principper, hvor sociale fænomener kan forklares gennem kobling af undersøgelsens fastlagte variabler. Som udgangspunkt for forklaringen af den empiriske verden er antagelsen om, at den empiriske verden eksisterer i objektiv form uden påvirkning fra individer, jf. Auguste Comtes' positivistiske videnskabsteori, som udelukkende baserer sig på de erfaringer, der er 'positive', og dermed kan iagttages og måles.

Med den kvalitative tilgang søger forskeren at udforske et felt med henblik på at generere nye teorier. Kvalitative datakilder henviser, i modsætning til de kvantitative talmæssige opgørelser, til en mangfoldighed af analyser af oftest tekstmæssig karakter. Teksterne bygger på forskerens observationer, gennemførte interviews og eksisterende dokumenter. Gennem hermeneutisk fortolkning af teksternes indhold er det muligt at forudsige sandsynlige udfald hos den øvrige population, men ikke kausale love for objektet idet individer (i modsætning til andre naturfænomener) altid har en fri vilje til at vælge et andet handlingsmønster. Således er sociale fænomener menneskeskabte fænomener, som nødvendigvis må underlægges fortolkning. En særlig styrke ved den kvalitative tilgang er, at den kan tilpasses den konkrete situation, hvori

dataindsamlingen sker. Det fleksible, og til tider uhåndgribelige materiale i kvalitativ forskning, har bidraget til en misforstået opfattelse af, at denne metode er let og ikke kræver mange forudsætninger. Tværtimod kræver fleksibiliteten grundig forberedelse for at skabe relation til den konkrete kontekst.

Imidlertid er den ovenstående strenge dikotomi mellem kvantitativ og kvalitativ tilgang problematisk at fastholde i konkret forskning (ibid., 21). Sjældent kan en undersøgelse tilrettelægges og gennemføres med et frugtbart sigte uden at trække på flere tilgange eller principper fra både kvantitativ og kvalitativ forskning. Et deduktivt studie uden blik for andre tendenser, og dermed spirende nye teorier, vil forekomme snæver og vil i mindre grad bidrage til ny viden og fremadrettet forskning. Samtidig vil et induktivt studie uden relation til eksisterende viden synes afkoblet fra den øvrige videnskab.

Med ovenstående for blik er de overordnede linjer for udarbejdelse af et konkret design for den nærværende undersøgelse blevet klarlagt. I det følgende vil jeg diskutere udformningen af hhv. en kvantitativ og en kvalitativ tilgang til vores studie af individualiseret religion og slutteligt argumentere for det design, der bedst muligt kan belyse netop vores problemstilling.

Den nærværende opgave har sit teoretiske udgangspunkt i Taylors ”Age of Authenticity”, som blev beskrevet indledningsvist, hvorfor der primært er tale om et *deduktivt* studie af unges religion i samtiden. Denne undersøgelse forsøger imidlertid også at kortlægge det relativt ubeskrevne religionsudtryk blandt unge i dag, samt undersøge hvorvidt man kan tale om paralleller mellem religionen og de generelle samfundstendenser. Med dette giver det god mening at tale om denne undersøgelse som *et deduktivt studie med induktive elementer*. Som Bøgh Andersen et al. ekspliciterer, er forskningsprojekter sjældent enten det ene eller det andet (2010, 73), men vil have begge tilgange i højere eller mindre grad. Endvidere kan denne undersøgelse karakteriseres som en *beskrivende undersøgelse* (ibid., 72) med dens fokus på klarlæggelse af religionens udtryk i ’den anden modernitet’, hvilket underbygger ovenstående påstand omkring induktive elementer i det teoretiske udgangspunkt.

Ved at anlægge en kvantitativ tilgang og anvende surveys til at undersøge individualiseret religion, vil undersøgelsen kunne komme til at have et stort generaliseringspotentiale, idet mange individer fra forskellige grupper i Danmark vil kunne blive inkluderet. Gennem survey er der endvidere mulighed for at indsamle

store mængder baggrundsmateriale, som forskeren senere kan forholde til det billede af religionen i Danmark lige nu, som surveyen også kan indeholde. Dermed er det muligt at forklare forskelligheder i det religiøse udtryk blandt de adspurgte danskere. Eksempelvis kan traditionel religion² i barndommen undersøges som forklaringsfaktor for større eller mindre tilknytning til religiøse fællesskaber senere i livet. Svagheden ved surveys er, at der er mindre plads til og åbenhed over for nuancer. Respondenterne skal i surveys placere sig i fastlagte kategorier, så hvis respondenterne vil placere sig mellem kategorier, sorteres disse ofte fra i databehandlingen og behandles som 'missing' i eksempelvis statistikprogrammet SPSS. I vores undersøgelse af individualiseret religion vil vi bl.a. fokusere på opfattelsen af "gud", og det vil derfor være sandsynligt, at spørgeskemaet vil indeholde et spørgsmål, som er udformet som nedenfor³:

Hvilket af følgende udsagn kommer tættest på din opfattelse af gud?

- Jeg tror på en personlig gud
- Jeg tror ikke på en personlig gud, men jeg tror på en eller anden gud
- Jeg ved ikke, om jeg tror på gud
- Jeg tror somme tider på gud
- Jeg tror ikke på gud

Som den teoretiske ramme illustrerer, er individets religiøsitet sammensat på mange forskelligartede og særdeles individuelle måder, og det kan derfor være svært for individet at fastlægge eksempelvis dets opfattelse af gud i nogle af andre fastsatte kategorier. Det vil endvidere sandsynligvis være i direkte modstrid med den opfattelse, som individet har af egen identitet og religion jf. Becks pointe om individets modvilje mod klassificering af identitet.

Ved at tage udgangspunkt i en kvalitativ tilgang vil individualiteten i forhold til individet som helhed, og religionen i særdeleshed, i højere grad kunne rummes. Respondenten vil med egne ord kunne beskrive sin religion og forholdet til traditioner og autoriteter frem for at forholde sig til kategorier, som forskeren har sat op. Efter

² "Traditionel religion" henviser til etablerede konventionelle religiøse fællesskaber.

³ Spørgsmålet tjener som eksempel på, at respondenter kan have behov for at placere sig i andre kategorier end de fremsatte. Hvorvidt der er tale om udtømmende svarkategorier er uden for spørgsmålets pointe, men netop én af udfordringerne i gennemførelsen af en undersøgelse.

dataindsamlingen kan forskeren samle data i de meningsfulde kategorier, der måtte være. Det teoretiske grundlag antyder, at der vil blive være tale om brede kategorier, der kan favne mange forskellige individuelle opfattelser, hvilket denne opgave har forsøgt at indramme i kraft af den teoretiske definition af individualiseret religion. En række kvalitative interviews blandt forskellige religiøse grupperinger inden for eksempelvis kristendom, islam og indiske retninger vil give detaljeret information om, hvorvidt vores teoretiske antagelse har fodfæste i den empiriske verden. Netop individuelle interviews vil være hensigtsmæssige, idet individers religiøse tilknytning må betragtes som et personligt emne, der betinger en tæt relation mellem interviewperson og interviewer for at kunne udlede så nøjagtige data som muligt. I det følgende afsnit vil jeg betragte yderligere forhold, som gør sig gældende under individuelle interviews.

I ambitionen om at undersøgelsen skal have så stort et generaliseringspotentiale som muligt, vil det være oplagt at forfølge et større og bredere datamateriale, end den kvalitative strategi tillader. Ved at udforme og gennemføre en survey blandt flere individer inden for de samme grupperinger, der er gennemført interviews med, vil generaliseringspotentialet således være væsentligt forbedret.

Ovenstående forskningsdesign plæderer for brug af mixed-methods, idet flere metoder vil kunne belyse forskellige elementer af individualiseret religion og derved komme en mere præcis beskrivelse af fænomenet nærmere. I det følgende afsnit vil jeg betragte overvejelser i forhold til, hvordan valget af respondenter kan bidrage til denne nuancerede forståelse.

3.4 Valg af enheder

Det grundlæggende princip for udvælgelse af enheder er, at de udvalgte enheder skal indeholde så mange informationer som muligt (Bøgh Andersen et al. 2010, 89). Idealet vil således være at inddrage alle relevante enheder i undersøgelsen og udføre den over lang tid. Stikprøvens størrelse skal derfor være tilstrækkelig stor for at indeholde informationer nok til at kunne udsige noget gyldigt i forhold til den aktuelle problemstilling. Det gælder dermed, at jo større stikprøven er, jo større er generaliseringspotentialet. Uanset stikprøvens størrelse ligger der en række statistiske logikker bag, som skal tages i overvejelse forud for udvælgelsen af enheder. I en populationsundersøgelse kan det være nødvendigt at afgrænse populationens størrelse

og at udvælge en stikprøve på baggrund af sandsynlighed for at sikre repræsentativiteten og dermed gøre undersøgelsen overkommelig.

Den kvalitative strategi, som vi har valgt, skaber fleksibilitet – også i forhold til udvælgelsen af interviewpersoner. Det betyder, at interviewpersonerne ikke behøver at udvælges på én gang, men det kan gøres undervejs, hvor forskeren efter hvert interview kan overveje, hvem der kan kontaktes for at få svar på det, der ønskes besvaret. Der er således tale om en *formålsbestemt strategi* i modsætning til en sandsynlighedsbaseret udvælgelse (ibid., 160). Sidstnævnte kendetegner ofte kvalitative undersøgelser. Det kan dog være svært at have kendskab til interviewpersonernes viden og egenskaber på forhånd, hvorfor udvælgelsen ofte vil være inspireret af snow ball-metoden. Med denne metode lader forskeren allerede interviewede personer henvise til andre interessante interviewpersoner, som har særlige erfaringer eller yderligere synspunkter, der kan være relevante. Strategien betyder endvidere, at antallet af respondenter ikke fastsættes på forhånd, medmindre der er ressourcehensyn, som projektet må forholde sig til, men at processen og hvert enkelt interview afgør det videre forløb.

Som det fremgår ovenfor, er det primære at teorien testes, hvilket også er det gennemgående for caseudvælgelsen. For at gennemgående tendenser skal kunne generaliseres, vil det være meningsfuldt at udvælge respondenter, som både ligner hinanden på en række parametre men også adskiller sig fra hinanden. Ved at studere en case, der afviger sig fra teorien, kan vi blive klogere på, hvilke mangler teorien har. Det kan være at tale med personer fra religiøse grupper, hvis værdier adskiller sig væsentligt fra de individuelle værdier, som vores teori antager er herskende.

Således er der tale om en række teoretiske og statistiske refleksioner, der skal danne baggrund for udvælgelsen af enheder. Som nævnt ovenfor gør det sig igen gældende, at der er en række ressourcemæssige hensyn, der skal indregnes, hvorfor det sjældent vil være muligt at gennemføre undersøgelsen med fuldt fokus på de teoretiske idealer. Løbende vil der dermed være tale om simpel cost-benefit analyse i forhold til at investere i flere interviews og det udbytte, som yderligere interviews vil give til det samlede datamateriale.

4. Dataindsamling

I den næste fase i undersøgelsen, hvor alle indledende overvejelser for undersøgelsen er gjort, kan forskeren nu fokusere på den egentlige dataindsamling, som skal danne grundlag for det videre videnskabelige arbejde. Overordnet set kan man skelne mellem *individuelle interviews* og interviews med en gruppe af personer – et såkaldt *fokusgruppeinterview* (Bøgh Andersen et al. 2010, 150).

Fokusgruppeinterviews anvendes primært til at belyse data på gruppeniveau, som eksempelvis religiøse grupperes betydningsdannelser, forestillinger og normer. Således vil diskussion, dynamik og interaktion mellem gruppens deltagere være i centrum i interviewet. Det individuelle interview anvendes til at indsamle data, der vedrører det enkelte menneske og dets livsverden. I vores tilfælde, hvor vi ønsker at undersøge individets religion, er det derfor oplagt at anvende det individuelle interview.

I forskningens verden taler man om tre typer individuelle interviews (ibid., 149), som hver har sine karakteristika. De tre typer adskiller sig på følgende parametre: 1) Fastheden af interviewets struktur 2) Karakteren af undersøgelsesinstrumentet 3) Graden af tilpasning af spørgsmål 4) Muligheden for at give uddybende forklaringer 5) Muligheden for at stille uddybende spørgsmål.

Jeg vil for overskuelighedens skyld anskueliggøre de tre typer i nedenstående figur for at kunne afgøre hvilken type, der med fordel kan anvendes i vores undersøgelse:

Type	Karakteristika
Struktureret interview	<ul style="list-style-type: none"> • Formel struktur • Følger nøje interviewguide med forberedte spørgsmål • Ingen uddybende forklaringer eller besvarelse af evt. spørgsmål • Ingen ikke-planlagte spørgsmål
Semi-struktureret interview	<ul style="list-style-type: none"> • Struktur som kan afviges • Tager udgangspunkt i interviewguide • Spørgsmål kan uddybes og forklares efter behov, samt spørgsmål kan besvares • Der kan stilles opfølgende og uddybende spørgsmål efter behov

Ustruktureret interview (eksplorativt interview)	<ul style="list-style-type: none"> • Ustruktureret samtale • Ingen forberedte spørgsmål, men tema som skal følges • Spørgsmål skal besvares • Nye temaer kan inddrages efter behov
---	--

Det strukturerede interview anvendes hovedsageligt til indsamling af ensartede data fra en stor gruppe respondenter, mens det ustrukturerede interview giver interviewpersonen mulighed for at fremstille egne erfaringer med egne ord. Sidstnævnte anvendes primært med et eksplorativt sigte. Det semistrukturerede interview placerer sig mellem de to andre typer, idet interviewereren tager udgangspunkt i en række temaer og forberedte spørgsmål, og samtidig bevarer åbenheden over for nye temaer og drejning af interviewet.

I vores undersøgelse, hvor vi har et teoretisk grundlag, som vi vil afdække gennem personlige interviews, giver det god mening at tilrettelægge interviewet efter den semi-strukturerede model. På den måde sikrer vi, at forskningsspørgsmålene afdækkes i tilstrækkelig grad samtidig med, at det åbne element bevares, hvor interviewpersonen har mulighed for at uddybe og tilføje flere elementer til interviewet.

4.1 Tilrettelæggelse og gennemførelse af interview

Forud for og under det egentlige interview ligger der dels en række praktiske elementer⁴, som skal sikre interviewets gennemførelse, men disse vil jeg dog ikke beskæftige mig med yderligere her. Derudover kommer forberedelse, der skal sikre, at der indhentes gode data. Forberedelsen kan virke banal, men kan være forudsætningen for, at der tilvejebringes anvendelige data til projektets sidste fase, analysen.

Gennemførelsen af individuelle interviews fordrer personlig interaktion mellem interviewer og respondent, hvorfor interviewereren med fordel kan gennemtænke interviewet i forhold til egne forestillinger, holdninger og følelser. Dette kan sikre, at der ikke opstår u hensigtsmæssig dynamik i dialogen. Undersøgelsen af religion i det hele taget, og individualiseret religion i særdeleshed, berører emner, der kommer tæt

⁴ Der kan nævnes etablering af kontakt til respondenter og etablering af aftale for gennemførelse af interview. Begge dele er ressourcekrævende, hvorfor disse med rette skal tages med i overvejelserne, når en undersøgelse skal tilrettelægges og gennemføres.

på individets personlige sfære, og det giver derfor god mening, at interviewereren forbereder sig mentalt på nogle af de følelser, der kan komme frem. At interviewereren har indhentet en vis mængde information om det tema, der skal undersøges, gør, at interviewereren fremstår professionel, og respondenten vil derfor være mere tilbøjelig til at ”udlevere” information, hvis der sendes et signal om alvorlighed og engagement. Det kan være viden om den religiøse gruppe, som interviewpersonen er tilknyttet, i forhold til dens udspring eller struktur.

Indsamlingen af data kan foregå ved enten lydoptagelse eller ved at tage referat af interviewet. I de fleste tilfælde vil sidstnævnte være at foretrække med henblik på at fastholde detaljegraden i afrapporteringen af resultaterne og for at kunne gennemføre systematisk analyse senere hen (Bøgh Andersen et al. 2010, 169). I begge tilfælde er det fordelagtigt at tage notater under og efter interviewet. Hvis interviewet optages, kan noter være af mere fokuseret karakter, hvis der er særligt interessante tidspunkter i interviewet eller omkring nonverbale forhold, som bidrager til forståelsen af interviewet – eksempelvis kropssprog (ibid., 171)

4.2 Interviewguide

For at forskeren kan bevare overblikket over de informationer, som ønskes indsamlet, udarbejdes der en interviewguide, som indeholder både forskningsspørgsmål og interviewspørgsmål. Ved at indarbejde begge spørgsmålstyper i interviewguiden sikres det, at interviewspørgsmål har relation til forskningsspørgsmålene, og derved fastholdes interviewereren i konteksten for interviewet og relevansen for projektet. Interviewguiden skal således bidrage til operationaliseringen af, at det teoretiske begreb bringes i spil, hvorved alle facetter af det teoretiske begreb undersøges.

Interviewguiden skal være formuleret i et let tilgængeligt sprog uden fagtermer og indforståede vendinger, hvilket ofte er en udfordring, når forskere har arbejdet længe med et fagområde, idet disse fagtermer har tendens til at blive betragtet som almen viden. I vores tilfælde, hvor vi ønsker at undersøge forestillingen om gud, forekommer det ligetil at benævne dette tema som ’gudsbegreb’, hvilket formentlig ikke vil være så lige til hos interviewpersonen.

I formuleringen af interviewspørgsmål findes en række tommelfingerregler (ibid., 154), som med fordel kan følges for at opnå så direkte undersøgelsesspørgsmål som muligt. Spørgsmålene skal være så konkrete og så beskrivende som muligt, som ”Hvad gør du, når du..?”, men også indeholde begrundelser for handlinger og

holdninger samt præciserende og uddybende spørgsmål: ”Hvordan gør du sådan..?”, ”Hvorfor opfatter du..?” og ”Når du siger.., hvad betyder det så for..?”.

Ud over forskellige typer spørgsmål til interviewpersonen kan der gøres brug af forskellige spørgeteknikker til at indfange interviewpersonens religiøsitet og den måde, som personen beskriver og opfatter sin egen religiøsitet. Det kan være såkaldte *vignetter*, der med konkrete scenarier præsenteres for interviewpersonen, som dernæst skal forholde sig til disse beskrivelser. Den konkrete beskrivelse kan endvidere hjælpe interviewpersonen lidt videre i beskrivelsen af sin religiøsitet.

Interviewguiden skal endvidere indeholde et godt flow, som sikrer, at der er glidende overgange mellem interviewets temaer. Det er derfor også at foretrække i det semi-strukturerede interview, at de åbne spørgsmål anvendes indledningsvist for at give mulighed for spontane svar samtidig med, at interviewereren får mulighed for at lære interviewpersonen at kende. Endvidere skal interviewereren holde sig for øje, at lukkede ja/nej-spørgsmål kan begrænse samtalen.

Nedenfor er der præsenteret et forslag til en interviewguide⁵ til vores undersøgelse af individualiseret religion.

Forskningsspørgsmål	Interviewspørgsmål
Individuel sammensat religion	Hvordan vil du beskrive den måde, du tror på? Hvor kommer inspirationen til din religion fra? Har du tidligere indgået i andre religiøse sammenhænge? Var religion en del af din opvækst? På hvilken måde indgik den? Hvad gør du for at udøve din tro?
Gudsbegreb	Tror du på en gud? <i>Hvis nej:</i> hvad er det, der gør, at du ikke tror på en gud? Hvordan vil du beskrive gud? Hvilke karakteristika har gud? <i>Hvis ingen gud:</i> tror du på en højere kraft e.l.?

⁵ Interviewguiden er et udkast, som vil kunne diskuteres og justeres til en konkret undersøgelseskontekst. Jeg mener dog, at de anførte interviewspørgsmål indfanger en stor del af de relevante temaer i undersøgelsen af vores problemstilling.

Relation til gud	Kan du beskrive dit forhold til gud? Hvordan har du kontakt med gud? Hvor ofte har du kontakt med gud? Er det i nogen bestemte situationer at du har kontakt til gud? Kontakter gud dig? Kontakter du gud? Hvad giver det dig at have kontakt med gud?
Religiøse fællesskaber	Snakker du med nogen om din religion? Hvornår gør du det? Hvor tit gør du det? Indgår du i nogen former for større fællesskab omkring religion? Hvad giver det dig at have et fællesskab med andre? <i>Hvis ikke:</i> kunne du tænke dig et fællesskab med andre omkring religion? Hvad er årsagen til, at du ikke har noget fællesskab med andre?
Andet	Er der andre ting, som er vigtige, når du skal beskrive din religion?

Inden dataindsamlingen gennemføres er det fornuftigt at gennemføre enkelte *pilottests* af interviewet under brug af den udarbejdede guide. Hensigten er at sikre, at respondenterne forstår spørgsmålene, og at spørgsmålene dækker de væsentlige emner. Ofte viser pilottests, at undersøgelsesspørgsmålene og evt. forskningsspørgsmålene skal justeres. Det være sig i forhold til de specifikke formuleringer men også i forhold til de temaer, som undersøgelsen behandler. Temaerne kan vise sig at være ganske simpelt irrelevante eller ubetydelige i respondenternes øjne, og det vil derfor være hensigtsmæssigt at udelade disse spørgsmål og tilføje andre, som viser sig at udgøre centrale elementer i forhold til karakteristikkene af individualiseret religion. Således kan forskeren sikre sig, at undersøgelsesspørgsmålene ikke kun har solid teoretisk forankring men også, at de har relevans i den empiriske verden, hvor undersøgelsen skal gennemføres. Sådanne tests vil kunne imødegå oplagte fejlkilder.

4.3 Opsamling på interviews og analysestrategier

Når interviewet er gennemført, skal der samles op på de informationer, som er kommet frem undervejs. Der skal således tages stilling til, i hvilket omfang interviewet skal transskriberes fra en auditiv form til et skriftligt produkt. Af hensyn til målet med undersøgelsen skal det overvejes, om interviewet skal skrives fuldt og ordret ud med alle dets ufærdigheder, eller om delvis transskribering er tilstrækkelig. Bøgh Andersen et al. (2010, 171) gør opmærksom på, at det i deduktive undersøgelser, som det er tilfældet for os, kan argumenteres for, at kun passager, der tjener til besvarelse af forskningsspørgsmål, skal transskriberes. Ved at anvende forskellige tegn under transskriptionen kan pauser eller lyde markeres i teksten. Fuldstændig transskription er særdeles ressourcekrævende og bør forholdes til de samlede ressourcer, der er tilgængelige for undersøgelsen. I vores tilfælde, hvor vi har et fast defineret mål med interviewet, giver det god mening at foretage et tematisk udtræk af respondentens pointer i relation til forskningsspørgsmålene og således kun transskribere dele af interviewet.

I analysen af interviewdata kan der anlægges to forskellige strategier; en *induktiv* og en *deduktiv* (ibid., 175). Med en induktiv kodning tager analysen udgangspunkt i det transskriberede interview med henblik på at skabe koder, som repræsenterer indholdet af datamaterialet, mens den deduktive analysestrategi tager udgangspunkt i på forhånd definerede begreber, hvor koder for indholdet er opstillet på forhånd. Af dette fremgår det tydeligt, at der er en parallel til de overvejelser, som vi har gjort ovenfor i forhold til forskningsstrategien for vores undersøgelse. Med vores udgangspunkt i teoretiske fundament vil vi anlægge en deduktiv analysestrategi, idet vi har defineret de begreber, som vi ønsker at undersøge den empiriske forekomst af i datamaterialet, såsom 'opfattelse af gud' og 'tilknytning til religiøse fællesskaber'. Helt konkret anvendes koderne til i tekststykket at angive, hvornår det pågældende emne forklares. Kodning af datamaterialet er endvidere en krævende proces, som sikrer, at der arbejdes systematisk med datamaterialet (ibid., 178). En induktiv strategi vil forudsætte udarbejdelse af en 'kodeliste', som vil bidrage til strukturering af analyseprocessen, idet begreberne ikke er fastlagt på forhånd.

4.4 Fejlkilder

Som al anden forskning skal der i analysen af data tages hensyn til væsentlige fejlkilder. I det følgende vil jeg gøre rede for de vigtige generelle fejlkilder men i

særdeleshed de fejlkilder, der knytter sig til de personlige interviews samt til emnet som helhed.

For både kvantitativ og kvalitativ forskning gælder det generelt, at der er menneskelig indblanding, og der vil således være mulighed for menneskelige fejl. Mennesker udformer, udfylder og bearbejder spørgeskemaer på samme måde som kvalitative interviews udarbejdes, gennemføres og fortolkes for at kunne indgå i videnskabelige sammenhæng. I hvert af disse led er der derfor grundlag for misforståelser og fejlfortolkninger. Ligeledes er der risiko for, at respondenterne ikke forstår spørgsmålet på samme måde som forskeren. Som nævnt ovenfor kan afprøvning af undersøgelsesspørgsmål i pilottests imødekomme de værste misforståelser og derved styrke undersøgelsens resultat. Endvidere kan skæv repræsentativitet blandt respondenterne give forkerte resultater.

Særligt i forhold til de personlige interviews, som nærværende opgave vil forfølge, og den specifikke problemstilling knytter der sig andre fejlkilder. En væsentlig fejlkilde vil antageligvis være, at respondenterne ikke tidligere har forholdt sig til eller sat ord på deres religion, som de tvinges til under et interview. Som det fremgår af den teoretiske indledning, er senmoderniteten kendetegnet ved omfattende individualisme, hvor individet opfatter sig selv og sin religion som særegen og unik. Det vil derfor formentlig være svært for respondenterne at knytte nogen form for kategori til netop deres religiøsitet. Der vil således være sandsynlighed for, at de beskrivelser, som forskeren får noteret af respondentens religion, vil være upræcis. For at imødekomme denne risiko kan respondenterne bedes om at forholde sig til forskerens beskrivelse enten i form af et skriftligt notat eller ved at gentage interviewet for at få justeret beskrivelsen. På den måde vil respondenterne have fået tid til at overveje beskrivelsen af egen religiøsitet.

5. Konklusion

Som det fremgår af ovenstående, er der en lang række betragtninger og reflekterede overvejelser, der skal gøres, før forskeren står med rede data, der kan analyseres og forhåbentlig udsige noget om religionens kendetegn i samtiden. Det indledende arbejde skal bidrage til, at resultatet står stærkt i videnskabelig sammenhæng, og dermed umiddelbart vil kunne tilføre eksisterende religionsvidenskabelig viden nye indsigter. Med nærværende opgave er der taget et betydeligt skridt i retningen af at

kunne gennemføre en undersøgelse med vores ærinde i forhold til at klarlægge spejlingen af samtidens generelle tendenser i religionen. Endvidere har denne opgave illustreret vigtigheden af at gøre sig metodiske overvejelser forud for gennemførelsen af en undersøgelse.

6. Litteraturliste

Andersen, Lotte Bøgh et al.

2010 *Metoder i Statskundskab*, Hans Rietzels Forlag A/S, København

Bauman, Zygmunt

2001 *Fællesskab: en søgen efter tryghed i en usikker verden*, Hans Rietzels Forlag A/S, København

Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim

2001 *Individualization – Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, SAGE Publications, London

Bryman, Alan

2004 *Social Research Methods*, Oxford University Press, New York

Giddens, Anthony

1991 *Modernitet og selvidentitet*, Hans Rietzels Forlag A/S, København

Heelas, Paul

1996 *The Newage Movement*, Blackwell Publishers Inc. Mass., USA

Heelas, Paul & Linda Woodhead et al.

2005 *The Spiritual Revolution: why religion is giving way for spirituality*, Blackwell Publishing Ltd., United Kingdom

Taylor, Charles

2007 *A Secular Age*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, USA

7. Pensumliste

Andersen, Lotte Bøgh et al.

2010 *Metoder i Statskundskab*, Hans Rietzels Forlag A/S, København 498

Bauman, Zygmunt		
2001	<i>Fællesskab: en søgen efter tryghed i en usikker verden</i> , Hans Rietzels Forlag A/S, København, 26-75	49
Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim		
2001	<i>Individualization – Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences</i> , SAGE Publications, London, 1-101	100
Bryman, Alan		
2004	<i>Social Research Methods</i> , Oxford University Press, New York, 3-58, 265-416	151
Giddens, Anthony		
1991	<i>Modernitet og selvidentitet</i> , Hans Rietzels Forlag A/S, København	292
Heelas, Paul		
1996	<i>The Newage Movement</i> , Blackwell Publishers Inc. Mass., USA, 15-73	58
Heelas, Paul & Linda Woodhead et al.		
2005	<i>The Spiritual Revolution: why religion is giving way for spirituality</i> , Blackwell Publishing Ltd., United Kingdom, 23-78	295
Taylor, Charles		
2007	<i>A Secular Age</i> , The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, USA, 473-535	62
ANTAL SIDER I ALT		1505